

Alp 2164
L. Arch.

LIETUVOS
NACIONALINIS
M. MAŽYTIŲ
BIBLIOTĖKA

mpkšlas menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1986
SAUSIO MĖN. 25 d. / JANUARY 25, 1986
PART TWO - Nr. 17(4)

Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos

Šiame numeryje:

- Jugoslavų rašytojas analizuoja „vidinę cenzūrą“.
- Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos.
- Nijolės Jankutės novelė „Mėnesiena“.
- Ricardo Molina eilėraščiai.
- Kūrėjai ir jų memorialinės vietos.
- Chicagos teatruose.
- Nuomonės ir pastabos.
- Nauji leidiniai.
- Pastangos gyvinti knygų prekybą.

BIRUTĖ CIPLIJAUSKAITĖ

Pastaraisiais dešimtmečiais moterys smarkiai brudza visuose frontuose. Daug kalbama apie emancipaciją, apie lygybę, bet kai prieinama prie literatūros, akcentuojama nelygybė: teigiama, kad moterys turi savitą stilių, išplaukiantį iš jų biologinės sąrangos bei kasdieninių gyvenimo aplinkybių. Žvelgiant į praėjusius šimtmečius, pastebima, kad „autentiška“ jų išraiškos forma buvo laisvai ar memuarai. Kai moterys pradėjo brautis taip pat ir romanistų eiles, joms reikėjo rašyti prisidengiant slapyvardžiais ir bandant pamėgdžioti „vyrišką“ stilių. Iki šio šimtmečio vidurio nedaug tebuvo rašytojų, sąmoningai bandančių prakalbėti moterišku balsu, skirtingu nuo to, kuris buvo paprastai girdimas literatūroje. Tikrai maistaujantis nusistatymas iškilo tik po Antrojo pasaulinio karo ir yra glaudžiai susietas su moters socialine padėtimi visuomenėje. Išsikovodama vis daugiau teisių viešajame gyvenime, moteris pradeda nebebijoti ir išsireikšti kitaip. Daugeliu atvejų toks nusistatymas nūveda į kraštutinumą, tačiau paskutiniaisiais metais jau parašyta ir rimtų studijų, bandančių nusakyti tą naują „moterišką“ stilių.¹⁾ Trumpo straipsnio rėmuose neįmanoma apglėbti tokios plačios temos, tad pasitenkinim viena šio naujojo rašymo būdo apraška: moters priėjimu prie istorijos.

George Lukács teigia, kad istorija yra neatsiejama nuo grožinės literatūros, ir kad geriausi romanai parašomi didelių konfliktų ir perinamųjų laikotarpių, visuomeninės santvokos kitimų metu.²⁾ Sir Walter Scott istoriniai romanai išpopuliarėja, kai nuo seno įsitvirtinę hierarchijos ir vertybės pradeda svyruoti. Norėdamas pavaizduoti tvirtų pamatų visuomenę, jis

grįžta į feodalius viduramžius. Balzac, rašantis tarp dviejų visos Europos sąrangą pakeitusių revoliucijų, nurodo, kad jis žavisi Scott romanais, tačiau, jo nuomone, istorijai pažinti neužtenka kalbėti apie praeitį laikų herojus ar ypatingus įvykius. Savo 1842 m. įvade į *La Comédie humaine* jis tvirtina, kad svarbiau bandyt suprasti tų įvykių priežastis ir pažūrėti į požemines, vos pastebimas sroves, kurios priveda prie pasikeitimų. Kiek vėliau Nietzsche pateikia savo teoriją apie trijų rūšių istoriografiją: monumentaliją, kuri visą dėmesį sutelkia tik į tai, kas didinga ir garbinga; antikvarinę, kuri bando kruopščiai suregistruoti visus įvykius; ir kritiškąją, kuri stengiasi praeityje atsekti esamojo laiko pradus.³⁾ Šio amžiaus pradžioje ispanas Unamuno sukuria savo *intraistoria* teoriją, nurodydamas, kad tikroji istorija studijuotina kasdieninio gyvenimo apraiškose, paprastų žmonių gyvenime, užfrotėje, o ne didžiųjų mūšių lauke. Jo kartos rašytojai Ispanijoje sukuria visai naują istorinį romaną, atsisakydami chronologinės įvykių eigos, nebeiškodami didvyrių, o parodydami, kaip istoriją išgyvena visa tauta.

Iki labai nesenu laikų istoriografija ir ypač istorijos filosofija buvo išimtinai vyrų rankose. Tad ir istorinius romanus daugiausia rašė vyrai. Besikeičianti istorijos samprata atsispindi ir romane. Dabar jau neretai galima užtikti istorinių romanų, parašytų, išėmiant iš moters pažūros taško, įnešant visai naują balsą. Pirmasis iš jų būtų Marguerite Yourcenar romanas *Adriano memuarai* (1951), bemačius susilaukęs didžiulio dėmesio ir turėjęs įtakos visiems po jo rašomiems istoriniams

pasakojimams.⁴⁾ Yourcenar užsibrėžia „refaire du dedans ce que les archéologues du XIX siècle ont fait du dehors“⁵⁾ Jos romane skaitytojui pateikiami ne veiksmi ar įvykiai, o bemirštančio imperatoriaus meditacija apie juos. Visas Adriano gyvenimas pristatomas retrospekcinio būdu, įjungiant egzistencialistinę perspektyvą ir neatsisakant emocinio elemento. Memuarų rašymas tampa keliu į pažinimą savęs paties. Šiame romane matome Adriano ne kaip naują žemių užkariautoją, o kaip svajotoją; asmenį, daugiau linkusį į literatūrą ir meną, negu į politiką; visuomeninių reformų įgyvendintoją, nuolat abejojantį, nuolat trokštantį to, kas paprastai nesiejama su imperatoriaus esme: „Trys ketvirčiai mano gyvenimo išsprunka iš rankų tam, kuris nori surašyti mano gyvenimo faktus: visi mano troškimai, mano svajonės, net mano projektai lieka taip neaiškūs ir neapčiuopiami, kaip koks vaiduoklis“ (305). Visa knyga parašyta pirmuoju asmeniu – tas imperatorių priartina prie skaitytojo, leidžia jam spontaniškiau išsireikšti, suteikia beveik poetinių savybių jo kalbai. Esamas laikas suintensyvina įspūdį, kad susiduriame su tebesitęsiančiu gyvenimu. Kaip šv. Augustinas, Adrianas nori parodyti save „ne tokiu, koks aš buvau, o tokiu, koks aš esu“.⁶⁾ Romanas nėra vystomas linijiniai. Jo sąranga remiasi laisva asociacija, *flashback* technika, akimirksniniais prarėjimais. Istoriniai faktai neišvardijami – į juos nurodoma netiesiogiai, be jokios tvarkos, sekant atminties sokinėjimą ir tuo pačiu apglėbiant daug didesnę skalę. Istorija čia perduodama kaip asmeninis išgyvenimas, įjungiant lyriškus momentus.

Yourcenar tai rašo 1950 metais. Užklausta, kodėl pagrindiniu veikėju pasirinka

Sv. Kazimiero lietuvių kapinėse, Chicagoje, 1969. Nuotrauka Algimanto Keziso iš Illinois Humanities Council išleisto 1986 m. kalendoriaus „Illinois, 1965-1983“.

vyrišką figūrą, atsako, kad jokia moters figūra nebūtų primama, kaip užtektinai įdomi, o autorė būtų apkaltinama, kad moka tik apie save rašyti (526). Pradedant 1970 metais, ir net kiek anksčiau, vis daugiau moterų artinasi prie istorijos su noru „reabilituoti“ moteriškas figūras, likusias užkulisiuose. Jų tikslas – įvesti moterišką perspektyvą tradiciniam istorijos gvilđenimui. Oswald Spengler kadaise tvirtino, kad vyrai kuria, o moterys yra istorija. Pastarųjų metų autorės bando įrodyti, kad moterys prisidėjo ir prie jos kūrimo. Ne viename iš tų romanų parodoma, kad vyriškų figūrų mitifikacija neturi tikro pagrindo. Viena iš ankstesniųjų istorinio romano autorių, „išverčiančių“ istoriją, ypač Jeanne Bourin, ir ypač vienas iš jos pirmųjų romanų *Très sage Héloïse* (Paklusioji Eloiza,

1966). Paimdama seną, daug kartų interpretuotą ir sudramatinant istoriją – legendą, kalbančią apie stebuklingą Eloizos ir Abelardo atsivertimą šventam gyvenimui, ji, pasiremama laiškais ir dokumentais (Bourin yra viduramžių istorijos specialistė), parodo, kad tokio atsivertimo, bent iš Eloizos pusės, visai nebuvo. Visa knyga sukuriamą kaip bemirštančio Eloizos įsivaizduojamas pokalbis su Abelardu. Struktūriškai atžvilgiu įdomumo įneša tai, kad jos prisiminimai – lyg ant ekrano parodoma visa istorija – pateikiami pakaitom su trumpom scenom iš dabarties, parodant ją apsupantą vienuolių ir kitų atskubėjusių lankytojų, perduodant ir jų pažūros tašką vidiniu monologu ar netiesioginės menamosios kalbos būdu. Jei skaitytojas nepatingi ir susirėdęs istorinius Eloizos laiškus lygina abu tekstus, skaitymas tampa tikrai intriguojančiu užsiėmimu. Galutinėje išdavoje Abelardo figūra demitifikuojama, pabrėžiant tiek Eloizos protą, tiek jos vidinę jėgą, kuri jos neverčia atsakyti savo moteriškumo.

Kitas savo struktūra inovacinis romanas yra Andrée Chédid *Nefertiti et le réve d'Akhnaton* (Nefertiti ir Aknatono svajonės, 1974). Ir čia matome jau pagyvenusią karalienę po revoliucionieriškų idėjų faraono įkurtos naujos sostinės sunaikinimo ir po jo mirties. Šios knygos įdomumas glūdi tame, kad istorija čia perduodama dviem balsais: karalienės lyriški prisiminimai maišosi su oficialaus kronikininko disciplinuotu balsu. Sąmoningai priešpastatomos moteriška ir vyriška perspektyva ir istorijos pajutimas: „Kai karalienė nutyla, aš stengiuosi aprašyti daiktus iš paviršiaus. Juk reikia žiūrėti, kad išliktų dekoracijos... Aš bandau apibrėžti praeitį, išlaikyti (Nukelta į 2 psl.)

Kertinė Parastė

Jugoslavų rašytojas analizuoja „vidinę cenzūrą“

1985 m. lapkričio mėnesį pasibaigusiame Budapešto Tarptautiniame kultūros forume dalyvaujančios oficialios sovietinės delegacijos sąrašė randame ir poeto Justino Marcinkevičiaus pavardę. Gal susilauksime ir jo išpūdžių iš to tarptautinio pasitarimo, kuriame dažnai buvo pasisakyta apie klūtis laisvam Rytų-Vakarų kultūriniam bendradarbiavimui. Gaila tikrai, kad žymiajam lietuvių poetui reikėjo apsiriboti oficialia programa ir neteko apsilankyti neoficialiame nepriklausomų Rytų ir Vakarų rašytojų simpoziume bei diskusijose, kuriuose buvo atvirai nagrinėjamos jam ir visiems lietuvių rašytojams ypač svarbios temos: tautinė tapatybė, cenzūra, rašytojų represavimas, išeivių rašytojų problemos ir europinės kultūros ateitis politiškai padalintose Europoje. Ypač aktualus Marcinkevičiui būtų buvęs dabar Paryžiuje gyvenančio jugoslavų rašytojo Danilo Kišo pranešimas apie „Cenzūrą ir vidinę cenzūrą“, kurio vertimą 1985 m. lapkričio 3 d. išspausdino *The New York Times* knygu skyrius.

Kišas paminėjo ir Lietuvoje gerai žinomą cenzūros formą, kurią jis pavadino „draugišką cenzūrą“. Redaktorius, kuris pats yra literatas, pasiūlo išbraukti šį paragrafą ar tą posmą iš tavo knygos – tavo paties labui. Jei jam nepavyksta tavęs įtikinti, jis panaudoja moralinį šantažą – jis tau „prisipažins“, kad jo paties likimas priklauso nuo tavo sutikimo išcenzūruoti save patį ir tuomi paslėpti cenzūrą nuo visuomenės. Redaktorius tvirtina, kad, jei tu pats savęs necenzūruosi, sužlugdysi jo karjerą ir gyvenimą. Jei sutinki tai padaryti, jis išspausdins tavo knygą ir niekad neužsimins apie tai, kad joje buvo tokių pavojingų žodžių ir sakinių, jog juos išspausdinus judu abudu būtu-met pražuvę.

Cenzūra yra patologiškas reiškinys, rašo Kiš. Iš tos liguistos būklės išsivysto chroniška liga – vidinė cenzūra. Ji nematoma, toli nuo

visuomenės akių, palaidota giliai, pačiuose slapčiausiuose dvasios užkampiuose, bet daug veiksmingesnė už išorinę cenzūrą. Abi cenzūros formos naudojami tomis pačiomis priemonėmis – grasinimais, baime, šantažu, tačiau vidinė cenzūra užmaskuoja varžtus ar bent jų nerodo. Kova prieš cenzūrą yra atvira, pavojinga ir todėl didvyriška, o kova prieš vidinę cenzūrą – bevardė, vieniša ir niekam nematoma.

Anot Kišo, kai rašytojas pats save cenzūruoja, jis skaito savo tekstą kito žmogaus akimis; jis tampa savo paties teisėju: „Pasidarai griežtesnis ir įtaringesnis už bet ką kita, nes tu, autorius, žinai tai, ko joksai cenzorius negalėtų atrasti – savo slapčiausias, neišreikštas mintis, kurias, jauti, galima įskaityti tarp eilučių. Tam įsivaizduojamam cenzoriui suteiki savybes, kokių patsai neturi, ir savo tekste žiūri nesamas reikšmes, kurių jame nėra. Tavo mintys šauna į absurdo teritoriją, kur viskas yra sąmokslas prieš valdžią ir kur net užuominos pavojingos ir tave pasmerkia“.

Savanoriškai prisimtą cenzorių Kiš pavadina „rašytojo antrininku“: „Jis žiūri per rašytojo petį ir kišasi į gimstantį tekstą, saugo rašytoją nuo ideologinio paklydimio. Šio cenzoriaus-antrininko neįmanoma nugalėti: jis kaip Dievas, jis viską žino ir mato, nes jis išnyra iš tavo paties smegenų, iš tavo paties baimės, tavo paties košmarų. Kova su cenzoriumi-antrininku neišvengiamai išraižo tekstą randais, nebent rašytojas užbaigia šią kovą vieninteliu morališkai priimtiniu mostu – sunaikina rankraštį ir palaidoja savo projektą. Bet net ir toksai atmetimas, tokia pergalė turi neigiamą poveikį – rašytojas jaučiasi pralaimėjęs ir gėdijasi. Nes ką tik tu bedarytumėi, tavo antrininkas visad laimi. Jei jo atsikratai, jis šaiposi iš tavo baimės; jei jo klauseisi, jis tyčiojasi iš tavo bailumo“.

Galutinėje išdavoje, tvirtina Kiš, rašytojo antrininkui –

vidiniam cenzoriui pavyksta palaužti ir sutepti net patį doriausią autorių, kurio nepajėgė paklupdyti išorinė cenzūra. Kai autorius atsiskaito prisipažinti, kad jisai pats save cenzūruoja, jis pasiduoda melui ir dvasinei korupcijai.

Kartais, rašo Kiš, rašytojas nugalai savo baimę ir užmuša savo antrininką. Sugriūna ilgus metus statytos atsargumo, gėdos ir pažeminimo sienos, išyra metaforos, sutrupa išsiskūnijimai, ir tada rašytojui telieka grubi veiksmo kalba. Nelieta nieko paslėpta tarp eilučių, viskas aiškiai išrašoma juoda ant balto, prabyla kiekvienas nepasitenkinimo atomas. (Taip Mandelštamas parašė savo antrą eilėraštį apie Staliną – eilėraštį, išlaisvinusį jį nuo cenzūros pažeminimo ir kainavusį jam gyvybę.)

Kokia išvada peršasi iš viso to? Vidinė cenzūra, tas pavojingas minties darymas, veda prie meninės ir žmogiškos katastrofos – pabrėžia Danilo Kiš.

Lorado Taft skulptūra „The March of Time“ Chicagoje. Nuotrauka Algimanto Keziso iš Illinois Humanities Council išleisto 1986 m. kalendoriaus „Illinois, 1965-1983“.

Nijolė Jankutė

Mėnesiena

Jiedu atvažiuo naktį, bet buvo šviesu nuo pilnatis. Jų baltas vasarnamiukas pūpojo mėnesienoj tartum sniego kaugė. Lengvas vėjas vartėsi medžių viršūnėse, ir vaiduokliška žybčiojo skraidančių žibuliukų lemputės.

Buvo pradžia birželio. Oras kvėpėjo eršketrožem. Paežerės meduose krykštė pabudinta antis.

Vytauti atrakinėjant namuko duris, Aldona pasiliko sėdėt automobilyje. Paprastai ji pirma išsokdavo iš mašinos ir bėgdavo prie ežero pamirkyt kelionėje įsilusių kojų ir nuo lieptelio peržvelgt žvaigždėmis nubertą dangų. Tai būdavo palaiminta minutė — savaitgalio pradžia po dangaus skliautu, kada ne tik didmiesčiai, bet visi rūpesčiai, darbai ir nemaloni nutoldavo šviesos greičiu į begalybę. Aldona jausdavosi nauja ir švari, tartum vos pradėjusi gyventi, tartum išmaudyta čiurkšlėmis trykščiančiame šaltinyje. Jai atrodydavo, kad taip turėjo jaustis Ieva, pirmąkart žvelgdama į mėnesį, žvaigždes ir vandenį.

Bet šiąnakt Aldona nepajudėjo. Ji gūžėsi minkštoj auto sėdynėj, giliai traukdama orą. Dar gurkšnis, dar gurkšnis, ir tas kamuolys po krūtine subirs. Bet nebėra... Gaužus šleikštumas kuteno gerklę. Lyg vėjo perpūstas, gelė sprandas. Jau kelintą kartą šitaip užėina. Ar čia kokias skilvio žaidza? Pleuritais? Ar širdis? Aldona nėjo pas gydytoją. Ji nenorėjo žinoti. Tėvas mirė širdies smūgiu vos 50 sulaukęs. Ir Aldonai jau „pusė amžiaus“, kaip senieji ateiviai sako.

„Ar neturi kokios širdies ydos?“ rašė teta iš Lietuvos, „širdies ligos paveldimos...“

Aldona dar kartą giliai atsikvėpė. Kamuolys nuslūgo. Staiga pasidarė taip lengva, net galva svaigo. Ji atsargiai išlipo iš mašinos.

— Einu prie ežero, — pasakė vyrui. — Įjunk dujas, išsivirsim arbatos.

Ežere ribuliavo mėnulio takas. Aldona nuspėrė batus, atsisėdo ant lieptelio ir įmerkė kojas vandenin. Šiltutėlis, juodas ir paslaugingas buvo tas vanduo, bet jai nebaugus. Kiek kartų čia maudytasi naktį! Nuplautos savaitės nuovargis ir miesto tvaikas.

Šitoj dumbliu ir šienų kvėpiančioj paežerėj Aldona praleido daug linksmų vasarų, daug poilsingų savaitgalių. Čia ir vaikai užaugo, besimurkdydami su vėžliais, gaudydami varles, rinkdami akmenėlius. Tame savaitgalio namely priskauptė begalės atminimų. Čia, tartum kriauklėje perlai, amžinai paslėpti vaikų krykštavimai, draugų juokai ir kalbos ir juodviečių begalinis susižavėjimas didmiesčio nepalasta gamsa.

Su šypsniu prisimena Aldona, kaip jiedu važinėjo po tolimas apylinkes, ieškodami „pasakų trobelės“, kuri stovėtų toli nuo miesto, toli nuo didelių kelių ir kurortų, bet prie upės ar ežero, tarp medžių, žalioj pievojo...

— Kad vienam lange saulė tekėtų, o kitam leistųsi... — fantazuodavo Aldona.

— O ežere kad baltos gulgubės plaukytų... — pasišaipydavo Vytautas, — ir niekada žiema neatėitų...

— Ir kad lydekos plūduriuotų eilute, norėdamos užkibit ant tavo meškerės, — nenusileisdavo Aldona.

Po kelių vasarų ieškojimo, kai Nemirutė buvo šešerių, o Sauliukas ketverių, jie atrado „pasakų trobelę“ toli nuo didmiesčio, prie mažo ežeruko, žalioj pievojo...

Ežeruko pakrantė buvo maura, nendrėm užakusi, o pieva pasišiaušusi nuo varpučio. Tiesa, kieme augo dvikamienis beržas, kurį eдіė kirvarpos, o prie vandens — liaunas ilgaplaukis gluosnis. Trobelę vertkintai reikėjo dažyti; reikėjo uždegt naują stogą ir įstatyt naujas duris. Tačiau, keistu sutapimu, vienam lange saulė tekėjo, o kitam leidosi — tiesiai į ežerą. Tai ir buvo ženklas, kad ši, jokia kita, Aldonos „pasakų trobelė“!

Dėl to stogo ir tos maurautes pakrantės trobelę jie nupirko pigiai. Nors ežere gulbių nebuvo, tačiau po dviejų vasarų kieto, bet smagaus darbo, pati trobelė atrodė kaip gulbė — baltai nudažyta, su plačiom stiklo durim ir nauju stogu.

Vytautas naująjį nuosavybę mėgo, ypač ežeriuką, kuris nustebino žuvingumu, bet Aldona trobelę mylėjo. Jos atminty tėvų namai Lietuvoje tirpo kaip deltita. Karu metu besibastant po nuniokotą Vokietiją, Aldona desperatiškai ilgėdavosi to seno medinio namo. Kas vakarą jį girdėdavo jo durų girgždesį, vartelių velkės kelpterėjimą ir matydavo savo kambarėlį, kur ant lentynos, tarp knygų sėdėjo vienišos lėlės. Tuo metu Aldonai buvo dešimt.

Bet laikas skriste skrido, nežiūrint visų bėglio nedalių. Atminimai blanko, ir svetur augančiai Aldonai tėvų namai šmėkstelėdavo tartum atvirksčiam žiūrone, maži ir baisiai tolimi. Įtempta pauglės ausis nebesugaudavo durų girgždesio, ir naktį po užmerktais vokais nebesivaideino kambarėlis su knygom ir lėlėm. Beliko tik vis stiprėjantis nuosavo kampo troškimas. Aldonos pasamone statė „pasakų trobelę“, jai pačiai nesuvokiant. Gal todėl tas mažas vasarnamiukas žaliai melsvų vasarų platybėj Aldonai buvo toks brangus. Brangesnis už puošniausias vilas. Čia ji jautėsi kaip tas gluosnis, kurio šaknys gėrė žalia ežero vandenį, o šakos glamonėjos su šiltu vėju. Kaip tas vanduo, kaip tas vėjas gaivi ir švelni buvo čia jos ir Vytauto meilė.

Aldona pakilo nuo lieptelio. Ežeras tartum didžiulis miegantis žvėris, minkštas, juodas, mėnesienos nuglostytas, kvėpavo jai veidan lengvais vėjo gūsiams. Aldona galvojo apie vaikus ir jai pasidarė gaila, kad nė vienas jų nebuvo čia pradėtas. Jai atrodė, kad jie būtų gimę, suprasdami vandens ir vėjo, medžių ir paukščių kalbą...

„Ir gimė jiems dukra — vienam smilkiny saulė, o kitam — mėnulis“, prisiminė Aldona kadaisė močiutės sektą pasaką.

Trobelės languose jau degė šviesa. Geltoni, jaukūs spinduliai piešė geltonus kvadratus ant juodos žolės. Žengdama vidun, Aldona dar atsigržė į ežerą, ir tuo akimirksniu, žibantį lanką nubrėžus, tartum tiesiai į vandenį nukrito žvaigždėlė.

— Na kur tu taip ilgai? — pasitiko ją vyras, — turbūt visas žvaigždes suskaiciavai, žvaigždone tu mano! — Jis apkabino Aldoną per pečius ir įsivedė virtuvėn.

— Ne visas. Viena nukrito, — šyptelėjo Aldona. Jai pasidarė graudžiai gera. Per tabaką ir skutimosi kremu dvėlikančius marškinius ji jautė tvirtą vyro petį. Dygus Vytauto smarkas lietė jos kaktą.

— Šitokia yra meilė, — galvojo Aldona, — mudu senstam laimingi.

Jiedu susėdo virtuvėj ir gėrė arbatą su braškių uogiene. Į langų tinklus monotoniška daužėsi naktiniai drugiai. Už durų nerimo birželio naktis: čežėjo, cikėjo, kurkė ir švagždėjo. Kažkur anapus ežero emė staugti šuo.

Aldona pasipurtė. Jai pasidarė lyg vėsu, lyg vėl širdį pykino...

— Ta uogienė šleikščiai saldi, — pasakė ji, padėdama šaukštelį. — Ar nemanai, kad Nemira per anksti ištekėjo? — staiga paklausė vyro.

— Tai dabar! Nei iš šio, nei iš to! — nustebo tas. — Jauniems tik ir vestis. Žiūrėk, Lietuvoj tavo pusseserė Gailė už Nemirą jaunesnė, o jau net prieauglio laukia.

— Taigi. Lietuvoj jie greit apsvaičiuoja... Bet Nemirutė galėjo dar netekėti. Galėjo dar mokytis. Būtumėm išleidę.

— Būtumėm, Bet jei norės, galės studijas tęsti. Ne viena ištekėjusi baigė. Svarbu, kad abu gražiai sutaria. Antanas geras vyrukas, — pagyrė žen tą Vytautas.

— Žinau...

Bet Aldonai prieš akis stovėjo dukra — graži, brangi ir tolima.

— Pasiilgau mergaitės, Vyta. Atsimeni tą vasarą, kai ji vos nenuskendo? Jei ne tu, aš nebūčiau mokėjus atgaivinti. Dieve, kaip Sauliukas rėkė! O ji, tartum žiurkėlė ant tavo kelio... Ir vanduo iš burnytės...

— Tai ką tu čia... Atsimintum geriau, kaip Nemira atrodė vestuvinėj suknoj. Žinai, kai prie altoriaus vedžiau, tai rodos, sprogs širdis iš...na...toliko saldaus graudumo. Šitoks gražumas tos mergaitės! Mano dukros!

— Todėl verkei per šliūbą. Tada antrą kart mačiau tave verkiant.

— Antrą? Tai kada verkiau pirmąkart? — šyptelėjo vyras.

— Kai Sauliukas gimė toks silpnutis. Ir operacijos reikėjo. Inkubatoriuj...kaip vaškinė lėlytė. Suraišiotas, subadytas... Abudu stovėjom prie naujagimių skyriaus lango. Atsimeni? Tu prisiglaudė prie stiklo, o per stiklą — ašaros kad rieda...

Aldona suspaudė vyro ranką.

— Tu šį vakarą vis taip minoriniai... O Saulius išaugo kaip ažuolas!

— Mes labai laimingi, Vyta.

— Taigi. Geri vaikai. Žinai, net keista, kaip tas laikas prabėga. Koks jis greitas, labiausiai pastebiu, kai čia atvažiuojam. Tai žiema, tai vėlas vasara... Rodos, kažtik Nemirutė su lėlėm, Sauliukas su meškerėm... Abu į plauktukus įkišti taskosi ežere kaip kačiukai. O va, jau suaugę žmonės. Saulius baigs studijas šį rudenį.

— O man čia laikas sustoja. Ne, rodos, grįžta atgal. Viskas atsisuka į pirmas vasaras. Atsimeni, kaip dėjom naujas duris?

Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos

(Atkelta iš 1 psl.)

vaizdą tarp tikslų linijų, lyg būčiau šio pasakojimo architektas. Kartais man atrodo, kad Nefertiti žodžiai apima tik tai, kas viduj; kad kartais jie visas istorines apraiškas paverčia pelenais, kad išliktų gyva tik pačios gilumos ugnis. Tada aš pertvarkau šį tekstą; aš remiuosi savo prisiminimais, keliu karalienei kitus klausimus. Aš prisirišęs prie to, kas matoma, ką galima užčiuopti. Aš skiriu užtekintai laiko mažoms detalėms, įleidžiu šaknis."7) Tikroji pasakojimo prasmė paliekama skaitytojo nuožiūrai: „Tavo uždavinys, skaitytoju, viską persijoti, išnarplioti kuodelį“ (165).

Daugelis moterų autorių pasirenka pagrindinėm veikėjoms — ais asmenybė, kurios kuo nors prisidėjo prie moterų emancipacijos: Adrianas pertvarkė moterų buitį liečiančius įstatymus; Aknaton visur ėjo kartu su savo žmona, skelbdamas abiejų lygybę; Eloiza, prieš įsimylėdama Abelardą, buvo jau visoj Prancūzijoje pagarsėjusi kaip ypatingų gabumų jaunuolė. Išskirtina figūra parodoma ir Francoise Chandernagor romano L'Allée du roi (Karaliaus alėja, 1981) protaganistė Madame de Maintenon, pirmosios mokyklos mergaitėms Prancūzijoje įsteigėja, Liudviko XIV morganatiška žmona. Šis romanas parašytas, beveik cituojant jos laiškus ir memuarus: parodomas gyvenimas karaliaus rūmuose, iš vidaus, su visom intrigom, visišku nesiskaitymu su moterim. Puikiai panaudojama ironija, pritaikant ją sau pačiai: „Jis [karalius] mane mylėjo, kiek sugebėjo. O tai nebuvo labai daug; tikriausiai nedaug daugiau, negu savo maitinamas veislines kalės“ (347). Struktūriškai atžvilgiu romanas nėra išskirtinis, bet moteriška perspektyva nuspalvina perduodamą to laikotarpio istoriją naujom varšom.

— Per plačios buvo. Nors pasiusk! Tiek sumokėta! Bet kai stogą uždegėm, atsimeni, tu nupynei vainiką iš ažuolo lapų. Užkėlėm ant kraigo. Stogadengiam — pietūs su žalibarščiais!

— O jie nesuprato, kas čia per keista ceremonija. Ir mano žalibarščių nuryt negalėjo. Neįprastas skonis.

Jiedu pradėjo juoktis. Už durų tebečežėjo, tebekurkė ir tebežvagždėjo šilta birželio naktis, o į langų tinklus tebesidaužė drugiai, nuo minkštų sparnų barstydami sidabrinę pudrą.

***

Jie gulėjo laikydami už rankų. Kambarį, tartum baltą katę, slaisčius mėnesiena. Aldonai atrodė, kad ta blyški šviesa tyliai murkia.

Vytautas jau miegojo vieną ranką atmetęs už galvos, šnopšdamas po nosį. Mėnesienoj jo veidas atrodė daug jaunesnis, ir ant kaktos užkrite plaukai juodi. Bet Aldona negalėjo užmigti. Ji žiūrėjo į vyro veidą vaiduokliškoj mėnulio šviesoj nutulusį ir susvetimėjusį. Veidas tirpo, liejosi į kitus brožuos. Pašaipios akys ir alkanos lūpos... Tiek metų pamirštas veidas sugrįžo vaidantis.

— Išeik! — sušnabždėjo Aldona ir užsimerkė, bet tolimos jaunystės vaiduoklis nesitraukė.

***

Aldona sutiko Andrių sokiuose, senojoj Lietuvių Menėj, kur, dar lietuviškos gimnazijos papročiu, sugužėdavo mergaitės ir vyrukai linksmams, bet atskirais būriais. Tik šokių metu susikristalizuodavo poros. Naiviai romantiški būdavo grįžimai namo paryčiais, pečius suglaudus siauram tramvajaus suole, klausant ausis rėžiančio skambalo. O savo gatvėj išlipant, tramvajui truktelėjus, saldūs būdavo netikėti apsikabinimai. Mėlynos elektros kibirkštys birdavo nuo vielų ant įsilusių veidų, pravirų lūpų, nušoktų batelių.

Tada būdavo šokami svaigūs tango, kurio, virkdydami trompetės ir sakso-

Fragmentas iš Vilniaus dramos teatro fasado.

Nuotrauka Reginos Jautokaitės

Itin įmantriai surėdytas Lourdes Ortiz Urraca (1982), išgaunant nepaprastą kondensuotumą priešpastatymo technika tiek horizontaliai, tiek vertikaliai. Trijų kartų Ispanijos valdovai sugretinami su kryžiaus karų krikščionių vadais ir arabų kalifais; musulmonai rodomi šalia krikščionių, vienuoliai prieš prostitutės. Pati karalienė, Urraca, nuolat atlieka tris funkcijas: kaip karalienė, kaip kronikininkė, kaip moteris, atitinkamai kaitaliojant jos kalbą. Mažytėje knygtelėje Ortiz sugeba perduoti visas to laiko Ispanijos problemas ir parodyti moters gyvenimą tose aplinkybėse, ginant karalienės teisę į savo privatų gyvenimą. Didelė dalis istorijos čia neišsakoma, tik sugestijuojama. Ir čia beveik viskas perduodama prisiminimų forma, vienuolyno uždarytai jau raukšlių išvagotai karalienei bandant užmegzti dialogą su ją saugančiu vienuoliu. Ir toje plotmėje parodomas progresas. Visa knyga persisunkusi giliu lyrizmu ir perteikia istoriją su didele išraiškos jėga.

Kitos autorės koncentruojasi į mitiškas figūras, kaip pvz., Christa Wolf savo *Kassandra* (1983). Ir čia Trojos karas perteikiamas ne

betarpiskai, ir ne ateitį pramatančios žynės, o visų pirma moters balsu. Kasandra, laukdama mirties Klitemnestros nelaisvėje, bando atrasti logiką jos stebėtuose istoriniuose įvykiuose. Ir pasakoja juos „iš vidaus“, parodydama užkulisius. Didieji Homero apdai nuoti herojai nusodinami nuo pjedestalo. Achilas pasirodo kerštingu homoseksualu, tikru gyvuliu; Agamemnonas spindi kaip žiaurus tironas. Enejas nesužlugdomas — ji kadaisė mylėjo Kasandra. Bet jis iš dalies tampa jos mirties priežastimi: jo kalbinama bėgti kartu su juo, Kasandra atsisako: tose aplinkybėse, ginant karalienės teisę į savo privatų gyvenimą. Didelė dalis istorijos čia neišsakoma, tik sugestijuojama. Ir čia beveik viskas perduodama prisiminimų forma, vienuolyno uždarytai jau raukšlių išvagotai karalienei bandant užmegzti dialogą su ją saugančiu vienuoliu. Ir toje plotmėje parodomas progresas. Visa knyga persisunkusi giliu lyrizmu ir perteikia istoriją su didele išraiškos jėga.

Kitos autorės koncentruojasi į mitiškas figūras, kaip pvz., Christa Wolf savo *Kassandra* (1983). Ir čia Trojos karas perteikiamas ne

Kasandros figūra „išverčiama“ ir Christine Brueckner jos tikrai išskirtiniame *Wenn du geredet haettest, Desdemona* (1983): žymių moterų įsivaizduotų monologų rinkinyje, kur autorė išvysto didelį įžvalgumą, šmaikščią ironiją, stebėtiną koncentraciją ir beveik neįtikėtiną kalbos meistriskumą. Išgirstame ten Kotryną Luther, Sappho, maru bimiršančią Laurą, besikreipiančią į nuo jos bėgantį

Luise Rinser eina dar toliau: jos *Mirjam* (1983) parodo atgailaujančią Mariją Magdalėną kaip penktą evangelistę. Visas romanas paverčiamas nauju Kristaus kančios atpasakojimu iš moteriško pažiūros taško. Marija įvedama visų pirma kaip motina, nebūtinai Dievo motina (panašus priėjimas randamas ir Marijos monologė Brueckner rinkinyje). Kvestionuojamas kitų „istorinių“ raštų autentiškumas, pabrėžiant, kad riba tarp isto-

Petrarką. Beveik visos tradicinės figūros parodomos naujoje šviesoje. Savo žvitrumu, sveiko humoro potencialu, bet kartu ir lyriška gaida šie monologai primena kai kurias Vytautės Žilinskaitės geriausiai nusisekusias satyras, kaip „Trumpas Juditos triumfas“ (rinkinyje *Paveikslas*, 1981), kur Juditos herojiškumas nužudant Holoferną ir ypač jo pasekmės aiškinami visai ne tradiciniai, su tam tikra tragikomiška gaida, kuri dažnai nuskamba pas šių dienų moteris rašytojas.

Brueckner ir Wolf taip pat bando galimybes literatūrinėm figūrom perreformuoti. Panašiai, kaip Jean Rhys savo *Wide Sargasso Sea* atkuria Jane Eyre personažą Berta, Wolf (*Ke'n Ort. Nirgends*, 1979) ir Karin Reschke (*Verfolgte des Gluecks*, 1982) naujai interpretuoja Heinricho von Kleisto savižudybę, didesnį dėmesį skirdamos ne jam pačiam, o moterims jo aplinkoje. Reschke savo romaną pradeda bendra Kleisto ir Henriette Vogel savižudybės scena ir paskui grįžta į jos vaikystę ir jaunystę, tik romano gale suveddama ją su Kleistu, kuris be jos ryžtumo gal ir toliau būtų tik nuolat skundes. Wolf jį parodo pašnekesyje su kita garsia jo bendralaikiu, savižude Karoline von Guenderrode. Šiame pasakojime įdomiausia tai, kad abu ten pristatomi beveik kaip androginės prigimties prototipai.

Luise Rinser eina dar toliau: jos *Mirjam* (1983) parodo atgailaujančią Mariją Magdalėną kaip penktą evangelistę. Visas romanas paverčiamas nauju Kristaus kančios atpasakojimu iš moteriško pažiūros taško. Marija įvedama visų pirma kaip motina, nebūtinai Dievo motina (panašus priėjimas randamas ir Marijos monologė Brueckner rinkinyje). Kvestionuojamas kitų „istorinių“ raštų autentiškumas, pabrėžiant, kad riba tarp isto-

(Nukelta į 3 psl.)

didelės ir triukšmingos. Aldona vilkėjo baltą, bet trumpą suknelę, nes ilgai ji neturėjo pinigų. Mama vos spėjo grįžt namo po operacijos, ir visos jų santaupos nuplaukė gydytojams. O Vytautas buvo ką tik gavęs tarnybą. Jo tėvai sumokėjo už vaikus.

— Nesirūpinkit, tik būkit laimingi, — kartojto Vytauto motina.

Ir jie buvo laimingi.

Po metų gimė Nemirutė, o Vytauto bendrovė iškomandiravo jį Kalifornijon. Aldona pyko, verkė, ir keikė vyro viršūninkus, kurie visai neatsižvelgė į savo jauno inžinieriaus šeimyninę padėtį. Žinoma, Aldona ir naujagimė būtų galėjusios važiuot kartu, bet kaip palikti sergančią motiną?

— Pagalvok, — ramino ją Vytautas, — tik pusmetis. Netruks praeit, kaip blogas sapnas.

Aldona pasiliko su kūdikiu vežimėly ir motina lignoninėj. Pamažu, bet neatlaidžiai ėdė viduramžė moterį vėžys. Aldona jautė, kad antroji skilvio operacija tik pratempė atspurusį motinos gyvybės siūlą dar keliems mėnesiams, o gal tik savaitėms... Pritvinkusis skausmo, rūpesčių ir vienvatės, Aldona blaškėsi tarp naujos ir gestančios gyvybės.

***

— Kokia nemiga! Kodėl nemiegu? Ak, kodėl neužmiegu? — vartėsi Aldona, stumdama praeitį salin. Bet miegas neėmė. Prieš akis dabar išplaukė dukters vestuvių detalės: 50 baltų sgačių suknelės mezginuose, baltu ruku krentas veliomas; Nemira laiba ir elegantiška kaip tradicinės puokštės kalija. Ir Vytautas juodam smokinge. Pražlės, rimtas, žvelgias į dukrą su grauduliu ir adoracija.

Bet tasyk Vytauto nebuvo. Tada, kai jis labiausiai buvo reikalingas. Kas kaltas? Greičiausiai niekas. Nebent, vienuma, liūdesys ir karštas pavasaris...

Tada Aldona nežinojo, kad gyvenime pasitaiko dienų, kaip potvynių, kurie užlieja širdį ir sąmonę; dienų, kaip karštas vėjas, kuris blaško žmogų saldziam sūku-

Istorinis romanas iš moteriškos perspektyvos

(Atkelta iš 2 psl.)

rijos ir vaizduotės labai neiški. Pirmuosiuose puslapiuose Marija Magdalena pateisina savo apsisprendimą rašyti: visų pirma ji nori atitaisyti apie ją sudarytą nuomonę, bet taip pat papasakoti ir tai, ko kiti Kristaus mokiniai neužrašė. Visa knyga rodo aiškia feministišką liniją, bet niekad nevirsta polemika. Į faktų perdavimą įjungiami moteriškas jautrumas ir emocinis elementas. Net ir Kristaus mirtis atpasakojama, užkentuojant ne jos reikšmę visai žmonijai, o visų pirma to momento Marijos Magdalenos reakciją: „Jo nebėra. Numirė. Nebėra. Numirė. Dar toks jaunas. Ir toks patrauklus!“ 9)

Didesnė dalis čia suminėtu romanų turi atvirą pabaigą, nors jie išplaukia iš tikrų istorijos faktų, kur galimas tik vienas užbaigimas. Pabrėždami visa ko reliatyvumą, jie įtaigauja, kad istorijos užrašymą dažnai nulemia tik kokios nors maža detalė. Istorijos rašymas čia suprantamas ne kaip nuoseklus faktų išvardijimas, o kaip interpretacija. Galimybės atsirasti vis naujų duomenų pasirodo neaprepiamos. Visa istorija pristatoma fragmentais, užuominom, kaip gyvenimo patirtis. Visur dominuoja individualios sąmonės pagauzimas ir išgyvenamas laikas. Rodomas žmonių ir įvykių vystymasis, ne galutinė išdava. Šių romanų struktūra dažnai eliptiška; įtaigavimas čia svarbesnis negu išsakymas. Dažnai jų remiasi paralelėmis, kurios funkcionuoja kaip vienas kita papildantys veidrodžiai. Vidun žvelgimo; savęs atradimo ir supratimo procesas pasirodo svarbesniu, negu istorinių faktų kartojimas. Vis daugiau dėmesio kreipiama į antrines, nuošaliai paliktas figūras ir iš jų išplaukiančias naujas perspektyvas. Logocentriškas išsakymas

pakeičiamas emocionalių sąžinės balsu. Šioms autorėms svarbiausia perduoti istorijos poveikį ir individualią sąmonę ir šios reagentą įvykius.

Iš techniško rašymo bruožų būtų pabrėžtini šie: parataktinė sakinių struktūra, cikliška, pasikartojimu besiremianti viso romano kompozicija, atsakymas linijinio laiko, ji pakeičiant psichologiniu, lyriško „aš“ įsigalėjimas kiekvienam pasakojime. Atvira struktūra įgalina daugiaprasmiškumą. Užduodama daug klausimų, paliekant juos neatsakytus. Skaitytojas priverčiamas ne tik galvoti, bet ir jausti, beklaušant vidinių pagrindinių veikėjų monologų.

Pasidarius po lietuvių literatūra, reikia pripažinti, kad mūsų tokie eksperimentai dar kaip ir nėra. Vienintelis išskirtinis romanas, kurį būtų galima įrikiuoti šion skiltin, būtų Vidmantės Jasukaitės **Stebuklinga patvorių žolė**. Jame nerandame fikcionalizuotų tikrų istorinių figūrų, tačiau romano veiksmas tęsiasi visą šimtmetį ir bando perduoti Lietuvos moters istoriją bei raidą. Prie jos prieinama per niekuo ypatingu nepasižymintįs vienos genties moteris. Jų ypatingas jautrumas teikia joms ir ypatingos galybės. Per jų prizmę pamatome Lietuvos sodžiaus gyvenimą įvairiais laikotarpiais ir istorinių įvykių atspindį toje buityje. (Idomu, kad ir dabartinės Portugalijos moterys rašytojos artinasi prie istorijos panašiu būdu. Ir ten visi istoriniai vadinami pastarųjų dešimties metų romanai nesilaiko šiam žanrui nustatytų taisyklių ir koncentruojasi į paprastų žmonių istorijos išgyvenimą — daugiausia moterų — sąmonėje ir pasąmonėje.) Jasukaitė savo romaną įjungia ir mitiškų pradų, ir beveik antgamtinių jėgų. Tai betgi nesunaikina roma-

Skulptūrinė grupė Gedimino kalno papėdėje, Vilniuje (skulptorius V. Vildžiūnas). Nuotrauka Reginos Jautokaitės

no istoriškumo. Anaipol, kiekviena epocha pajuntama itin akivaizdžiai ir gyvai. Ji iš tiesų sukuria lietuviškas motes epą — moters, kuri per amžius išsilaiko kaip atsparumo simbolis ir be didelės gražbylostės įrodo, kad dažnai esanti stipresnė už jai nurodymus duodantį vyrą. Šio romano nuostabumas glūdi tiek jo visuotinėje sąrangoje, kiek ypač meistriskame kalbos vartojime. Jasukaitė turim būti dėkingi už tai, kad ji įgalina lietuvių moterų rašoma romaną pastatyti šalia visoj Europoj surinktų deimantų, ne kiek neišsigaustant jų blizgesio. Savo kuklumu, kuris slepia didelę stiprybę, **Stebuklinga patvorių žolė** liudija lietuviškas moters galybę, jos vaizduotės turtingumą, jos gyvybę.

NUORODOS

- 1) Ina Ezergailis, *The Divided Self in Women's Novels* (Bonn: Bouvier, 1982); Annis Pratt, *Archetypal Patterns in Women's Fiction* (Bloomington: Indiana University Press, 1981); Béatrice Didier, *L'Écriture-femme* (Paris, 1981).
- 2) *Le Roman historique*. Paris: Payot, 1972.
- 3) „Vom Nutzen und Nachteil der Historie fuer das Leben“ in *Zeitgenössische Betrachtungen, Werke in drei Bänden*. I. München: Carl Hanser, 1973(7) 219-225.
- 4) Reikia pripažinti, kad ta garbe ji dalijasi su Bertolt Brecht, kurio tik po jo mirties išleistas *Die Geschaefte des Herrn Julius Caesar* taip pat laikytinas tikru perversmu.
- 5) *Carnets de notes de Mémoires d'Hadrien. Oeuvres romanesques*. Paris: Gallimard, 1982, p. 524.

Ricardo Molina

SENAS VYNAS

Širdies išmintis, vienintelis milžiniškos bangos sapnas, gilus harmoningas mano žemės balsas, skaidrus andaluzinis vynas.

Gražiausios lūpos tavo sodų, besikaitaliojančių auksu ir muzika, tavo aistringa lakštingala, sutapusi su nebyliu orientalinu dangumi,

gėrė, ir akys savo žvilgsnį paslaptinai perteikė tavo laimingai, taikos ir nepakeičiamos užmiršties vieniui.

Savo slaptus geidulius meilūžiai jautė tvinkint tavo gražioje lūpose ir gurkšnis po gurkšni jomis išsėmė savo rojų.

RANKOS

Lengva pasakyti, apie ką galvoju. Ideja pabudina žodį, kalbos dangus tampa beždais akivaizdoje to, ką matome.

Kaip galiu aš pasakyti rankos ar burna. Koks gilus ir tikras žodis, dar neištartas.

NAUJI LEIDINIAI

- LITUANUS vol. 31 no. 4 (Winter 1985). Keturis kartus per metus išeinantis mokslų ir menų žurnalas anglų kalba, skirtas kelti ir nagrinėti Pabaltijo kraštų ir tautų klausimus, ypač Lietuvos. Redakcija: Antanas V. Dundžila, Antanas Klimas.
- 6) *Confessiones, X, LV*.
- 7) *Nefertiti et le rève d'Akhnoton*. Paris: Flammarion, 1974, p. 52-3.
- 8) *Kassandra*. Darmstadt: Luchterhand, 1982, p. 156.
- 9) Mirjam. Frankfurt/Main: S. Fisher, 1984 (7), p. 302.

pasakys šitos rankos, bronzos ir marmuro pavydas, darbo išskaptuotos: didelės rankos, laikančios arklą ar kauptuvą, rankos ilgos, galingos, šventos, dirbusios per dienas ir naktis nepailsėdamos.

Nekenčiu švelnių rankų, neužgrūdintų, sunkiu darbu neišvargintų rankų. Vertinu tamsias kaimiečių rankas, rankas sėjėjo, vairuotojo, virvinko, stiprias rankas darbininko, kurių dėka turime duoną ir namus, gyvas rankas, kaip širdis, liepsnojanti nuo šalčio ir saulės, beveik kaip siela.

Vertė Povilas Gaučys.

Ricardo Molina (1917 — 1968), baigęs humanitarinių mokslų studijas, mokytojo. Isteigė ir redagavo žurnalą „Cantico“. Jo poezijai būdingas sielojimasis gyvenimėms žmogaus problemomis: būtis, meilė, laisvė, pasaulis, Dievas. Jis linksta į religinį sprendimą, kartais ištirpdamas jausmiame panteizme. — P.G.

Tomas Remeikis, Jonas Zdanys. Administratorius: Jonas Kučėnas. Redakcijos ir administracijos adresas: Lituania, 6621 South Troy Street, Chicago, Illinois 60629. Metinė prenumerata bibliotekoms ir įstaigoms — 15 dol., asmenims — 10 dol. Šiame numeryje spausdinama Jūratis, A. Šakalytės straipsnis „Higher Education in Lithuania: an Historical Analysis“, Roberto A. Vito paruoštas ir anotuos Lietuvos ministro Maskevo Jurgio Baltrušaičio pranešimo (1938 m. gegužės mėn. 12 d.) apie Lenkijos ultimatumą Lietuvai vertimas ir JAV Lietuvių Bendruomenės memorandumo dėl JAV Teisėnų departamento Specialių

investigacijų įstaigos veiklos pobūdžio tekstas. Marija Stankus-Saulaitė recenzuoja Maskevo išleista lietuvių poezijos vertimų į anglų kalbą antologiją *The Amber Lyre*. Platus „Lituania Data Bank“ skyrius, kuriama pateikiama žinčių iš lietuvių kultūrinio gyvenimo bei paliečiamas lietuviams rūpimi politiniai klausimai — ypač dėmesio verti Viktoro A. Nako komentariai apie praėjusios vasaros Baltų tribuno Kopenhagoje ir jaunimo kelionės Baltijos jūra poveikį skandinavų kraštų viešajai opinijai; autorius čia įvelgia pradžią baltų ir skandinavų tautų geresniam tarpusavio supratimui ir bendrų interesų puoselėjimui.

ry. Ne, ji to nežinojo. Užpylė ją tas potvynis netikėtai, ir tas sukūrys ją nunešė...

***

Tais metais pavasarį buvo ankstyvas. Balandis atžėse su pietų vėjais, šiltu lietuvi ir graudžiais strazdų švilpiniavimais. Kiekvienas rytas prasidėdavo giedra, kiekvienas vakaras baigėdavo audra. Oras kvepėjo pumpurų sakais ir drėgna žole. Kiemuose pleveno baltiniai kaip prižiūtos gūbės, o atviruose languose — užuolaidos kaip audros išplaktos putos ežere.

Aldonos dienos slinko monotoniškai: rytais parke ji stumdė vežimėlį su dukrele, popietėj, kai mažiukė miegojo skalbė arba bėgo į liginę lankyti motinos, o vakarais, vienumos pritivinkusi, laukdavo Vytauto paskambinant. Kokie ilgi būdavo tie vakarai! Kokios begalinės naktys!

O vieną dieną... Ne, tos dienos neturėjo būti. Ją balandžiui pridėjo likimas pašaipūnas.

— Kodėl man ta nemiga? — sušnabzdėjo Aldona, žiūrėdama į šalta mėnesieną užpiltą kambarį.

Bet tada miestą užpylė šiltas lietus. Nuo pat ryto audros debesys vijo vienas kitą. Oro pranešimai perspėjo, kad „meteorologinės sąlygos palankios viesulo susidarymui“. Aldona buvo suirzusi, pikta, įsitempusi. Audros ją visada gąsdino: kiekvienas perkūno trenksmas primindavo karą ir bombardavimus.

Bjauri buvo diena: slogi ir drėgna. Karštas vėjas varinėjo sodrius lietaus suorus. Šlapiomis gatvėmis žlegėdamos riedėjo mašinos; plaukai lipo prie drėgnos Aldonos kaktos. Tartum tos mizerijos padinginimui, Nemirūtė zirzė ir neužmigo.

Kai sučiūškė durų skambutis, Aldona laikė vaiką glėbyje, jausdama vystyklo drėgmę.

Už durų stovėjo Andrius. Yra tokių momentų, kada viskas aplink įvyksta tartum sulėtintam filme: vaizdai plaukia tartum po vandeniu, o garsai ateina iš toli, duslūs, vauduokliški. Toks momentas tada sukaustė Aldoną. Prieš akis jai Andriaus

veidas ribuliuo lyg nuotrauka ne fokuse. Jo lūpos kažką sakė, bet per staigų kraujo užtelėjimą ausyse Aldona negirdėjo. Ji tik suprato, staiga ir aštriai, kad Andriaus tebesilgėjo.

— Andriau?

— Aldute! Nebepažįsti? Maniau, užtrenksi duris prieš nosį. Negi pasikeičiau į vauduoklį per trejus metus?

— O, Andriau! Taip... Tai yra, ne... Nepasikeitė. Tik kad taip netikėtai... Ieik. Greit lėk, — tartum po begalybės prabilo Aldona.

— Gluprr... pff... — sugurguliuo mažytė. „Vaikas? Kaip gi dabar čia?“, perbėgo Aldonai keista mintis. Juk galvojo kada nors Andrių sutikt išsipuošusi, žavinti, mergaitiška... Tik ne su kūdikiu ant rankų! Ne!

— Va mano dukrytė, Andriau. Nemira vardu, — skubiai pasakė, lyg atsiprašydama.

Jis įžengė vidun. Viena ranka braukdamas sulytus plaukus, kita sučiupo putnią kūdikio rankytę.

— Labas, pupa!

— Plrrrr... — išpūtė mažytė seilių burbulą ir nusišypsojo.

— Matai, dar tebemoku paneles žavėti! — juokėsi Andrius, ir įtampa atslūgo.

Netrukus jiedu sėdėjo salonėly prie barbančio ventiliatoriaus, gerdami apelsinų sunką su ledais, nes nieko šaunesnio Aldona namuose neturėjo. Mažytė vartėsi ant kilimo ir, siekdama pačiupt savo kojytės pirštą, krykštė.

— Laiminga? — paklausė Andrius, apgniauzdamas drėgną Aldonos ranką. — Neatsakyk. Klausimas šabloniškas...

Bet Aldona norėjo kalbėti. Staiga ji norėjo tiek daug pasakyti: apie Vytautą, apie jo tarnybą; apie sunkiai sergančią motiną; apie planus taupyti ir pirkti namą, kad „mažytė augtų savam kieme“... Po vienišų mėnesių tylos, žodžiai biro, žodžiai sruvo.

Andrius pasakojosi taip pat: apie neseniai baigtas studijas, apie planus įsitaisyti gerą bendrovę, kuri nesibaido naujų jėgų ir naujų idėjų.

— Nenoriu būt bosų pastumdėliu, Aldute. Mano vieta administracijoje. Tokios ieškau ir tokią gausiu. Gal čia, šitam mieste. Gavau porą pasiūlymų. Atvažiuoju apsižiūrėti.

— Andriau, Andriau, kuklumu niekad nepasižymėjai! — juokėsi Aldona, bet giliai širdy jai patiko Andriaus veržlumas, savimi pasitikėjimas! Vytautas džiaugėsi tarnyba, kokią gavo. Važiavo, kur siuntė. Nejučia Aldona palygino abu vyrus ir nusigando, nes svarstyklės sviro Andriaus naudai.

— Vytas turėtų spjaut į tą Patterson & Co. ir pereit į kokią didesnę firmą. Tose vienos šeimos bendrovėse per sūnelius, pusbrolius ir dėdes neįsimuši ir aukštesnę vietą. — patarinėjo Andrius. — Matai, stumdo, kur panori.

Lauke vėl sutemė. Naujas vėjo gūsis nušniokštė gatvės medžiais. Sužabavo, ir driokstelėjo perkūnas.

— Šį pavasarį tos audros ko ne kasdien... — nusiskundė Aldona.

— O tu bijai. Viena kasdien...

Staiga Andrius perbraukė ranka Aldonos plaukus. Šitaip būdavo, kai jiedu grįzdavo iš šokių.

Vėl sužabavo. Ant kilimo pravirko mergytė. Aldona pašoko.

— Bonkute! Turiu pašildyti jai bonkute, — aiškino. — Ir kavos išvirsiu. Gal ir tu norėtum užkąst, Andriau?

— Gerai. Mėdu su Nemira pietausim, — šyptelėjo jis.

Išgėrusi savo buteliuką, mažytė užmigo. Jai netrukė išsišėlusi audra. Žaibas kažkur suvirino transformatorių, ir Aldona su Andriumi valgė prie žvakės šviesos.

Jiedu prisiminė visus draugus ir pažįstamus; šokių, vakarones; iškylas, laužus prie vandens ir dainas. Prisiminė kartu matytus filmus ir vienas kitam dovanotas populiarios muzikos plokšteles. Jiedu stebėjosi, kiek daug laiko buvo praleista kartu.

— Išvažiuoju ir niekad nerašei. Ir negrįžai aplankyti, — staiga pasakė Aldona, sukdamą duonos gniužulėlį tarp pirštų.

— Buvau bailys. Bailiai bijo prisirišimo, Aldute...

— Aš taip apie tave negalvoju, Andriau. Buvo dienų, man rodėsi, tu mirei, ir aš visa skaudėjau...

Andrius tylėjo. Tik paėmė jos ranką ir pabučiavo į delną.

Aldona rankos neatitraukė. Jo lūpos prikėlė jos delną prie stalo. Ji pasilenkė ant tamsios Andriaus galvos ir virpėdama jautė jo plaukų švelnumą.

Visą naktį šėlo audra. Vienam debesui nugarumėjus, atūždavo kitas. Balta žaibo šviesa pleveno languose ugniniais šydais. Aldonai atrodė, kad dega visas miestas, bet nebuvo nei bausi, nei svarbu. Be kvapo ji grimzdė vis gilyn į svaigų verpetą. Žaibo šviesoje Andriaus veidas persiliedavo lyg vanduo į Vytauto bruožus, ir Aldona nežinojo, kurį vardą šnabzdėjo...

***

Labai ilgai Aldona negalėjo išnarplioti savo jausmų. Jie surizgo tartum gijis, kurių neatmezgus neįmanoma toliau austi. Tik motinos mirtis padėjo kuriam laikui pamiršti tą naktį ir palengvino sutikt iš komandiruotės grįžtantį vyrą.

Aldona stebėjosi, kad nebesilgėjo Andriaus. Ji džiaugėsi, kada jis tame mieste nerado darbo ir išvyko — negrįžtamai. Kaip ir juodviejį jauna draugystė, kuriai dabar jie niekuo nebėliko skolingi...

Bet pamiršt Aldona negalėjo nei tos audros, nei to visus jausmus uždegusio svaigulio. Tas prisiminimas ją pykdė. Ji buvo irzli, nervinga. Kurį laiką ją erzino net Vytauto švelnumas, nes jautėsi veidmainė. Kartais Aldonai atėdavo mintis išsipasakot vyrui, bet negalėjo prabilti. Ji tylėjo ir mylėjo visu jaunystės karščiu. Tai buvo atsisteisimas, tai buvo pamiršimas... Kai po dvejų metų gimė Sauliukas, Aldona jautė, kad jai buvo atleista.

Daug vėliau, Nemirūtė jau lankė darželį, jiedu sutiko Andrių triukšmingam bankete po kažkurios lietuvių šventės. Aldona negalėjo atsistebėti, kaip jis buvo

pasikeitęs ir išvaizda, ir apsiėjimu: tikras storokas „ho - ho - ho“ amerikonas, garsiakalbis pečių tapšnotojas. Visi jo gestai, rodos, šaukė: žiūrėkit, kaip man sekasi!

Jei sėkmės mastelis yra didelė alga ir šilta vieta, tai Andriui sekėsi: jis buvo vedęs mažos firmos direktoriaus dukrą ir jau sėdėjo vice-direktoriaus kėdėje. Ar ne jis tasyk aiškino, kad nereikia tarnaut mažoj šeimos bendrovėj? Kad per sūnelius ir dėdes neįsimuši ir aukštesnę vietą?

— Bet per dukrelę — galima, — ironiškai pagalvojo Aldona.

Andriaus žmona, aukšta išblukintų plaukų blondinė su dviem eilėm dirbtinių blakstienų, preciziškai išdažytu veidu, šyposiosi priverstine šypsena.

— How do you do? Nice to meet you! — automatiškai kartojė ji, ištiesdama Vytautui ir Aldonai šaltus pirštų galus.

Andrius kalbėjo daug. Pats klausė, pats atsakė. Vadino juos geriausiais jaunystės draugais, kvietė apsilankyti naujoji rezidencijoje. Tik adreso nepasakė ir vis žvilgčiojo per galvas į kitam salės gale tautiečių apsupatą svečių senatorių.

Aldona ir Vytautas skubėjo atsiveikinti.

— Paleidom vargšą iš draugystės pančių, — nusijuokė Vytautas, bet Aldonai buvo graudu. Kažkoks kartėlis nusėdo širdin, kažkoks gailestis, kad šitaip nubluoko jaunystės atsiminimas.

***

Aldona žvelgė į miegantį vyrą. Ant jo atmetos rankos, mėnesienos užgautas, blizgėjo vestuvinis žiedas. Ji priglaudė savo kairę prie jo plaštakos. Dabar, lyg susišaukę, žybtelėjo abu žiedai. Aldona jautė visu kūnu plūstantį švelnumą. „Apjuosia mus likimu aukštinis pilnatis žiedas“, draikėsi jos mintyse pamėgtos poetės žodžiai. Aldonai atrodė, kad jie abu pagauti tam žiede, kaip dulkės saulės spindulys pagautos ir perkeistos į švytinčias kibirkštis. Visam gyvenimui, kol apsiuks tas aukso žiedas, kol nusileis pilnatis. (Nukelta į 4 psl.)

Kūrėjai ir jų memorialinės vietos

JURGIS GIMBUTAS

Tokiu vardu 1984 metais Vilniaus „Minties“ leidykla išleido Stasės Ramanauskienės parašytą knygą. Mažo formato 208 puslapių leidinys yra gausiai iliustruotas jau mirusių kūrėjų atvaizdais, jų gyventų namų ir antkapių nuotraukomis. Knyga recenzavo (patikrino prieš spausdinant) menotyros kand. muzikologė D. Palionytė, kultūros paminklų apsaugos pareigūnas A. Indriulaitis ir teatro kritikė A. Girdzijauskaitė. Veikalo tikslas: populiarinti įžymių lietuvių kūrėjų vardus, kurių memorialiniai objektai yra įtraukti į saugojamų istorijos paminklų sąrašą. Svarbiausia paminklų dalis esą sodybos ir pavieniai namai, kuriuose kūrėjai įprasmino savo gyvenimą.

Iš viso duota 26 muzikų, 41 dailininkų bei architektų ir 41 teatro veikėjų trumpų biografijų ir jų gyvenimo ar mirties paminklų. Iš tų 108 vardų pratarmėje paminėti 20, visi jie pasižymėję Lietuvos nepriklausomybės laikais. Štai tie atrinktieji: dailininkai Čiurlionis, P. Kalpokas, Vienožinskis, skulptoriai Grybas, Mikėnas, Zikaras, kompozitoriai Kačanauskas, Naujalis, Sasnauskas, Šimkus, dainininkai J. Mazeika, K. Petrauskas, A. Sodeika, teatro menininkai B. Dauguvietis, K. Glinskis, R. Juknevičius, M. Chadaravičius, S. Jukna, P. Kubertavičius, O. Rymaitė.

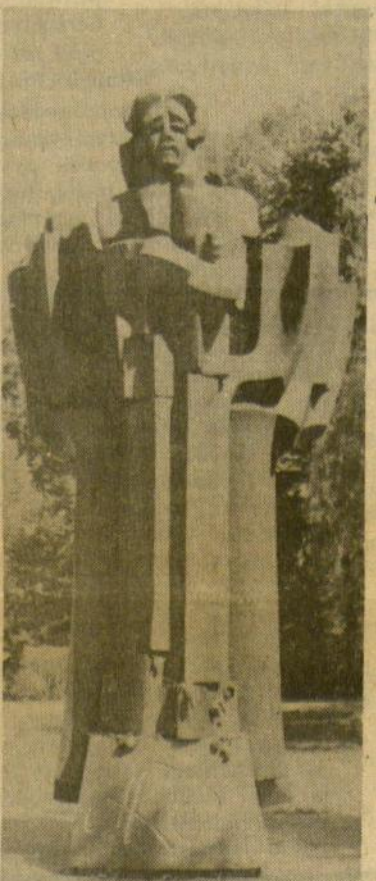
Šiame enciklopedinio pobūdžio rinkinyje randame faktų ir Lietuvos architektūros istorijai. Prie kai kurių biografijų parašyta, kas projektavo, kur ir kada statė naujus namus Kaune. Pvz., dirigento Mykolo Bukšos namas statytas 1932 m. pagal arch. A. Salkauskio projektą. Vėliau Bukša gyveno Vilniuje ir palaidotas Rasų kapinėse. Komp. J. Gruodžio 1932 m. pasistatytas namas pagal arch. F. Vizbaro projektą dabar yra Kipro Petrausko memorialinio muziejaus padalinys. Dirigentas N. Martinonis gyveno arch. F. Vizbaro 1920 metais sau statytose mūriniuose namuose Vytauto kalne. Dailininkas M. Dobužinskis gyveno Maironio g. 13 nr. šesiu aukštų name, statytame 1929 m. pagal arch. V. Landsbergio — Žemkalnio projektą. Tų ir daug kitų namų ne tik Kaune įdėtos fotografijos. Neparašyta, kas projektavo K. Petrausko namą (dabar iš dalies muziejus), statytą 1925 metais. Trūksta ir

M. K. Ciurlionio fortepijonas jo muziejuje Druskininkuose. Nuotrauka Reginos Jautokaitės

daug kitų pastatų architektų pavardžių.

Be minėtųjų kūrėjų, knygoje duota žinių apie konservatorių profesorius E. Laumenskienę ir Igną Prielgauską archeologą Tada Daugirdą, dailininką Vyt. Kairiūkštį, dail. Marčę Katiliūtę,

M. K. Ciurlionis Druskininkuose (skulptorius V. Vildžiūnas). Nuotrauka Reginos Jautokaitės

dail. Alfredą Roemerį (mirusį 1897 m.), architektą prof. M. Songailą, aktore O. Kalpokienę ir O. Kurmytę, dainininkę A. Galaušienę, aktorį Juozą Vaičekų. Visų jų čia nesuminėti.

Panaudotosios literatūros sąrašas savotiškas: tik sovietinės Lietuvos knygos ir žurnalai, išskyrus vieną J. Žilėvičiaus knygą (Č. Sasnauskas, išl. Kaune 1936). Tame literatūros sąrašė jau nėra politinių sovietinių dalykų, nėra nei lenkiškų ar rusiškų knygų ar kitokių šaltinių, kaip panašiais atvejais būna. Leidinio 20,000 tiražas gal bus pakankamas ir išviliavai aprūpinti. Pažymėtą kainą 85 kap. reikia padvigubinti išvežamajam muitui apmokėti; išvertus į dolerius, išeitų tik \$2.25. Medžiagą Kauno miesto pastatų ir kapų aprašymams pateiktą miesto kultūros paminklų apsaugos inspekcijos istorikė N. Bielinskienė. Fotografavo vyr. inspektorius V. Paulaitis. Knygos autorės Stasės Ramanauskienės nerandama enciklopedijoje.

Nuomonės ir pastabos

Balzeko muziejus ateina į mūsų kultūrinį gyvenimą

Turiu galvoje Stasio Balzeko Chicagoje steigiamą muziejų. Buvo pranešta, kad birželio mėnesio pradžioje žadama atidaryti muziejų. Muziejaus

rūmai yra arti Marquette Parko (Marquette Rd. ir Pulaski). Anksčiau ten buvo ligoninės patalpos — dviejų aukštų.

Pasirodo, kad mūsų „multimilijoninės“ organizacijos ligi šiol nesugebėjo ar nenorėjo imtis konkretesnio darbo, tenkinosi tik „bičiuliškomis“ premijomis. Atrodo, kad vienas žmogus gali daugiau padaryti, pvz., Stasys Balzekas, negu daugelis kitų. Balzekas ne visiems „siltas“ žmogus, tačiau reikia sutikti, kad jis vadovauja dabar, kai kiti veiksniai neveikia.

Kita vertus, Stasys Balzekas, Jr., garsina lietuvius kitataučių tarpe. Jau kiek iškilų banketų Balzekas suruošė; pastaruoju metu kun. Juozas Prunskis buvo pagerbtas Drake viešbučio banke. Iš Balzeko visuomeninės veiklos mums tenka pasimokyti.

Jeigu Balzeko muziejus imtų veikti, tai dar turėtume vieną vietą laikyti mūsų tradicijų bei meno turimus išteklius.

Ar būtų prasminga, kaip yra buvę užsiminta, turėti etninių grupių muziejų? Čia ne mano reikalas daryti išvadą, ką S. Balzekas darys, bet norisi manyti, jog tam, atėjo laikas, kada girdėti iš Jaunimo centro arba iš Čiurlionio galerijos nusiskundimų, kad mes neturime tokių patalpų, kur būtų pakankamai vietos laikyti meno bei literatūros rinkinius. Kai per generalinę konsule Juze Daužvardienę buvo atsiklausta Lietuvos atstovybė Washingtone, ji atsakė, kad ten neturi vietos tokiems daiktams laikyti bei globoti. Kokia išeitis? Išeitis reikia ieškoti.

Buvo lietuvių patriotų sudaryta genocido paroda, kruopščiai paruošti vaizdai, sudėta tūkstantai nuotraukų, daug naktų nemiegota, didelį darbą dirbant. Po poros pasirodymų viešai, visas tas darbas rūsyje prigėrė...

Kas iš to, kada pastangos, darbas ir išlaidos nueina niekais... Reikia tikėtis, kad kai vieni palsta, tai kiti stoja jų vieton. Ypač svarbu, kad mūsų jaunimas daugiau domėtųsi lietuviybės išlikimo problemomis. Man prisimena vieno teisėjo pastaba. Vienas ateivis, priimdamas Amerikos pilietybę, teisėją paprašė pakeisti jo pavardę. Teisėjas atsakė: „Būk tu, tuo esi, kitaip tu būsi niekas“.

M. Š-kis

Chicagos teatruose

Lėkšta romantiška komedija

Chicago pietuose, Drury Lane teatre, 2500 W. 95 St., statoma Bernard Slade komedija „Romantic Comedy“. Publika čia daugiausia pritraukia pagrindinį vaidmenį turintį filmų aktorė Carol Lynley, dalyvavusi 40 filmų ir 100 televizijos dramų. Komedija vaizduoja dramų rašytoją, prie kurio prisijungia talkininkė rašytoja (Carol Lynley), suardydama jo moterystę, nors vėliau pati ištėkdama, bet vėl grįždama prie dramaturgo.

Šioje komedijoje mažai sąmojo, mažai humoro, publikai bando ma jįtkiti vulgarumu, net ir nepamalumu. Taigi — turinys nepatrauklus. Aktoriai gerai pasiruošę scenai. Camilla Hawk dalyvavusi televizijos filmuose, Maureen Huntley — su bakalauru iš Goodman dramos mokyklos, Bruce Richmond ir Al Nuti iškėsi si TV ir industriniuose filmuose, Diane Shaw rodyta kino teatruose. Režisierius Vernon R. Schwartz dėstė Goodman dramos mokykloje.

Ibseno drama apie architektą

Viena iš pačių įdomiausių dramų, statomų šiuo sezonu Chicagoje, yra Henriko Ibseno „The Master Builder“ — apie kylančią į viršūnes architektą, supamą jaunų moterų švelnių gundymų, pergyvenantį sąžinės įtampą dėl neįgyvendintų jo žmonių vilčių, nustojusį statyti bažnyčias, nes — kam gi sudegė

Julia Jonathan (Aline Solness) ir Maury Cooper (Halvard Solness) scenoje iš Court teatro statomos Henriko Ibseno dramos „The Master Builder“. Spektakliai tęsis iki vasario 9 d.

Nuotrauka Jennifer Girard

Pastangos gyvinti knygų prekybą

Britai — tradicijų žmonės. Brangina jie senas tradicijas, tačiau jeigu jiems kuris nors naujas dalykas patinka arba duoda naudos, tai taip pat kartoja jį — jis jau į tradiciją įeina. Į tradiciją jau įeina jų knygos rinkos tarybos bandymai plačiau ta preke sudominti pirkėjus. Komisija atrenka, saksim, pokario metais išleistų 20 romanų, knygynai išstato juos prekyliangiuose ar specialiuose stenduose, ir šie, pirkite bent pačius geriausius. Tada, žinoma, rinka smagiau sujuda.

Ligi šiol kasmet vienas toks sujudimas būdavo. O 1985 metais net du. Kadangi suėjo 40 metų nuo praėjusio pasaulinio karo, tai buvo atrinkta 20 reikšmingiausių knygų karo tema. Tarp atrinktųjų yra pora ir ne anglo-saksų parašytų, kurios išverstos į anglų kalbą (Michailo Bulgakovo „Baltoji gvardija“ ir Jaroslavo Hašeko „Saunusis kareivis Sveikas“).

Kita komisija atrinko 20 amerikiečių rašytojų romanų. Komisijai buvo pasakyta, renkant atkreipti dėmesį ir į tai, kad tų knygų būtų rinkoje ir kietais, ir minkštais viršeliais.

Paskelbus sąrašus, iškyla nepasitenkinimo balsų. Į karą vaizduojančių sąrašą, sako, kam įtraukta ta Monsarrat „The Cruel Sea“? Kažkaip skurdžiai atrodo antrojo pasaulinio karo vaizdas ir tie vėlesni sritiniai (Korėja, Vietnamas, Airija). Trūksta ryškesnės knygos ir apie to pasaulinio karo rytų frontą, ir apie Hirošimą ir Nagasakį.

Amerikiečių sąrašė nėra Mary McCarthy, Vladimir Nabokov, J.D. Salinger. Gore Vidal pasisakė, kad jam tokie sąrašai esą juokingi, tačiau specialių priekaištų jiems škart neturjs (jo Myra Brechinridge įtraukta. Kitiem atrodo, kad Saul Bellow atrinktas silpniausias darbas („Humboldt's Gift“) arba Philip Roth ne „Portnoy's Complaint“, o „The Ghost Writer“.

Bet ir tie nepasitenkinimai pasiekia dalį bent šviesesnių skaitytojų ir gal sudomina praleistaisiais.

B. Kazimieraitis

Mėnesiena

(Atkelta iš 3 psl.)

***

Tolimam mieste Nemira užkaitė virduļ ir įmetė puodelin arbatos maišiuką. Rytas buvo netoli, o ji dar vis negalėjo užmigti. Nesustojančiu ratu sukosi mintys, užgriebdamos vaikystę, vasarnamy prie ežero, brolių, tėvus... Ypač mamą... Jauna moteris stebėjosi, kad taip motinos pasiilgo. Ji pasiūto kalta, kad retai apie mamą galvojo. Nes mintys sukosi apie save pačią, laimingą jaunavedę; apie gyvenimą, pilną saldžių staigmenų ir jaunatviško džiaugsmo, besidalijant su vyru nauja ir dar tokia nekadiniška kasdienybe.

Bet šį rytą ji ilgėjosi mamos: to veido, tų smulkių raukšlelių akių kampučiuose; tų rankų, tvirtai apkabinančių, bet švelniai glostančių. Ilgėjosi motinos balso ir juoko.

Staiga Nemira panorė su motina kalbėtis. Taip sau. Apie viską ir apie nieką. Apie tai, kad ji su Antanu laiminga ir apie tai, kad juodvi retai kalbėdavosi... Tai yra, ji, Nemira, niekad neturėjo laiko nei klausit, nei klausytis. Tik dabar, nemigos paryčiais, ji prisiminė tuos momentus, kada motinai kalbant, ji žvelgdavo į laikrodą, paklausdama, ar jau baigė... Argi iš tikrųjų negalvodavo, kad motiną įžeidžia? Ne. Negalvodavo.

Nemira užpylė arbatos maišiuką verdančiu vandeniu ir, laukdama kol pravės, žiūrėjo į vieną tašką. Ji atsiminė tą vasarą, kai vos nenuskendo, laiveliai apvirtus; kaip virš galvos jau užsisklendė ežero vanduo, lyg koks stiklinis gaubtas, ir baisi jėga ėmė plėst krūtinę; kaip tėtė ją ištraukė... Paskui ji sirgo, o mama dėjo kompresus ant karštos kaktos ir skaitė „Meškiuką Rudnosiuką“. Nemira vis tiek

ilgai neužmigdavo, bet mama pavargusi imdavo snausti.

— Skaityk! Dar skaityk! Dar! — zirzdavo Nemira, bet knygutė išslinkdavo motinai iš rankų. Ji snausdavo, o šviesi garbana užkrisdavo jai ant vienos akies. Tada Nemirai mama atrodydavo tokia jauna ir graži, kaip madų žurnaluose modeliai vėjo sutaršytai plaukais.

Daug metų vėliau, kai Nemira grįždavo iš šokių, jaunimo iškylių ar susibūrimų, mama taip pat snausdavo fotely po lempa. Tik ta garbana ant kaktos vis baltėjo... O, kaip pykdydavo Nemirą tas motinos budėjimas!

— Kodėl snaudi čia pernakt? Kodėl lauki? — širsdavo ji. — Aš nebe maža. Aš žinau, ką darau! Aš pati už save atsakinga!

— Motinos atsakomybė niekada nesibaigia, — tyliai, kad nepažadintų tėtės ar Sauliaus, šnabzdėdavo mama, — negaliu ramiai miegot, kol tu negrįžti.

— Tu manim nepasitiki? — karščiuodavosi Nemira.

— Ne visada galima net savim pasitikėt, dukra. Net savim...

Jos abi susiremdavo žodžiais kaip špagom. Kartais Nemira šniurkščiodama užsitrenkdavo savo kambarį, iškilmingai pagrasindama iš namų išeit ir nebeįgrįžti. Dažniausiai gi, pavargusios nuo begalinio dialogo, nutildavo ir užsikaisdavo virduļ arbatos. Vidury nakties juodvi siurbčiodavo tą karštą susitaikymo gerimą, tylėdamos ir žvilgčiodamos viena į kitą iš savo teisybės apkasų. Bet mama visad būdavo pirmoji nusišypsoti. Nemira, tačiau, negalėdavo pasiduoti nepakartojusi pamėgtos minties:

— Lengva tau, mama! Tu neturėjai problemų. Ištekejai už tėtės ir...viskas. Jokios kankinančios meilės...

— Taip. Jokios kankinančios mei-

lės...—pritarėdavo šypsodama mama. — Einam gult, Nemira.

O vieną rytą, kai su Antanu jau buvo susižiedavusi, Nemira grįžo iš kažkokio draugų baliuko labai vėlai, iš tikrųjų, labai anksti rytą ir rado mamą miegančią fotely su atversta poezijos knyga.

„Jau išvažiuoji, jau pamojuoji...“

Kaip man tave sustabdyti, Kaip man tau pasakyti, Kad širdy išnešiota, Kad meilė gimdyta, Kaip iš marių

Aušrinė žvaigždėlė...“ perskaitė Nemira, galais pirštų prastypčiodama savo kambarin.

Tą rytą Nemira ilgai neužmigo. Jai rodėsi, kad pradėjo suprast motinos meilės talpą. Visą surinko ji savin: ir tą prailgusių naktų laukimą, ir tuos pasakytus, bet neišklaustus žodžius, tuos susipykimus ir susitaikymus. Visą surinko ir viską perkeitė į namų šilumą, į tą nenusakomą gerumą, kada pabundi rytą ir žinai, kad tikrai esi čia, kur viskas tikra, kur niekas nesikeičia, nežiūrint, kas beįvyktų...

— O, mama! — tolimam mieste, anksti rytą sušnabzdėjo Nemira, ir ašaros pabiro į arbatą.

— Toni! Ar girdi, Toni! — įbėgusi miegamajam žadino ji vyrę, — aš pasiilgau mamos!

***

Mėnuo nusileido. Vis pastebimai blyško rytai, ir Aldona rimo. Blėso atminimai, tirpo jaunystės vaiduokliai. Jau pamažu ėmė merktis akys, kai ją supurtė skausmas krūtinėj. Baisi jėga suvaržė kūną įkaitintom virvėm ir užėmė žadą. Trūko oro. Aldona išplėtė akis ir abiem rankom sugriebė antklodę. Skausmas dinga, kaip buvo užjėjęs. Saldus lengvumas pagavo ją

ir nešė į tolimą šviesų tašką. Aldona sapnavo.

Jai rodėsi, kad seniai mirę tėvai atėjo prie lovos. Jie laikėsi už rankų, kaip niekad gyvenime (tėvas buvo įsitikinęs, kad švelnumo gestai netinka vyriškam orumui; o gal taip jis užmaskuodavo savo drovumą) ir buvo jauni, kaip nuotraukose iš studijų metų.

— Aldute, kaip pasiilgom! — kalbėjo mama, sėsdama ant lovos krašto.

— Tai va, vėl visi kartu... — krenkštelėjęs pasakė tėvas. Jo dailiai apkirptoj barzdelėj nebuvo nė vieno žilo plauko. Jis imlijo savo auksinę pensnė nuo nosies, šluostė stiklus nosine, ir vėl grąžino atgal. O kaip gerai Aldona atsiminė tą judesį! Jis reiškė, kad tėvas jaudinasi. Ją užplūdo neapsakoma meilės ir pasiilgimo banga. Aldona jautė tą bangą, kaip jautiamas vandens švelnumas, maudantis vasaros vakarą. Nieko nereikėjo kalbėt ir aiškint. Jauni, gražūs Aldonos tėvai sugrįžo, ir ji vėl buvo maža, be rūpesčio, be skausmo...

— Neišeiokit, — šnabzdėjo ji, — nebeišeiokit!

— Eimis visi kartu, Aldute, — glostydama jai galvą, kalbėjo motina.

— Eik! — kėlė už rankos tėvas, ir jie visi trys išėjo į nuščiuvusį priešaušrį.

— Viešpatie, koks ryškus sapnas! — pagalvojo Aldona ir tą pačią akimirką žinojo, kad nesapnuoja...

***

O Vytautas sapnavo, kad buvo Sibire. Jiedu su Aldona, rodos, klampojo sniegu neužmatomai ilgoj kalinių eilėj. Visi vilkėjo hubrizgusiomis šimtasitūlėmis; galvos, veidai ir rankos, apmuturiuotos pilkais skudurais, buvo panašios į vaikystėje matytas daržų kaliauses, tik piktas ir grėsmingas. Iki pažastų klimpdamas į blizgantį sniegą, jis pusiau vilko, pusiau nešė nepažinančią Aldoną. Kažkur švie-

tė neįžiūrimas mėnuo. Pilka šviesa, o gal šaltis, liejosi ledine srove, surakindamas sąnarius.

— Jei parkrisim, nušaus, — kartojo Vytautas, bandydamas pasatyti klumpančią Aldoną. Bet ji buvo sunki kaip akmuo, o akys stiklinės...

Staiga viskas nušvito ir pasikeitė, kaip sapne kad būna: be logikos, be ryšio. Vytautas stovėjo akinančioj šviesoje. Ap link blizgėjo sniegas, bet iš jo kojų jam purtelėjo vyturys ir triliudodamas pakilo. Aukštn ir aukštn skrido paukštėlis į spinduliuotą mėlynę, skambėdamas kaip ledo varveklis, kaip kristalinė taurė, o gal kaip sidabrinės Aldonos apyrankės.

Vytautas sekė vyturį užvertęs galvą, bet nuo mėlynės žėrėjimo jam patvino akys...

Vyras pabudo verkdamas. Jį krėtė drebulys. Aštri vėlyvo ryto saulė smigo akysna pro užuolaidos plyšį. Kieme švilpė strazdai.

Aldona gulėjo ant nugaros, pravira burna, įsikibusi į antklodę tartum norėdama ją nuplėšti nuo krūtinės. Siaubo apimtas Vytautas purtė žmoną už pečių, lūžtančiu balsu šaukdamas jos vardą. Bet kūnas jau buvo šaltas.

***

Po laidotuvių atėjo Aldonai laiškas iš Lietuvos. Tik tada Vytautas prisiminė nepasuntę giminėm telegramos. Apimtas šventvagiško jausmo, jis atplėšė žmogui adresuotą voką. Pusserė rašė linksmą naujieną, kad jos dukterė Gailė susilaukė dukrytės.

„...gimė birželio pradžioj. Tėvai nutarė krikštinti, tai yra, pavadinti, kaip dabar pas mus sako, Tavo vardu, Aldute. Tokia graži mergytė. Man rodos, į Tave ir panaši, kai buvai mažutė“.

Vytautas sulankstė laišką ir pirmąkart po ano baisaus ryto davė ašaroms valią.